

Pohjanvälke Anu

Moninaisuus sateenkaariperheessä

Kandidaatintutkielma

KASVATUSTIETEIDEN JA PSYKOLOGIAN TIEDEKUNTA

Kasvatustieteiden koulutus

2023

Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena on kuvata sateenkaariperheen moninaisuutta intersektionaalisuuden ja heteronormatiivisuuden viitekehyksissä. Metodologisen lähtökohdan tutkielmaan tuo kriittinen, feministinen tutkimusperinne. Sateenkaariperheellä tarkoitetaan tässä perhettä, jonka yksi tai useampi vanhempi kuuluu sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön. Intersektionaalisuus kuvaa erilaisten vallan systeemien risteämistä ja yhteen kietoutumista yksilöissä ja perheissä. Ne asettavat ihmisiä eri tavoin etuoikeutettuihin ja marginalisoituihin asemiin vaikuttaen ihmisten kokemuksiin ja mahdollisuuksiin. Intersektionaalisia tekijöitä ovat esimerkiksi sukupuoli, seksuaalisuus, luokka, etnisyys, ihonväri, ikä ja toimintakyky. Heteronormatiivisuudella viitataan ideologiaan, joka korostaa heteroseksuaalisuuden, sukupuolen kaksijakoisuuden ja biologisen ydinperheen luonnollisuutta. Tämä heijastuu myös sateenkaariperheiden elämään ja niistä tehtyyn tutkimukseen.

Perinteisesti sateenkaariperhettä koskeva tutkimus on kohdistunut länsimaisiin, valkoisiin, keskiluokkaisiin, ydinperheen muotoisiin lapsiperheisiin. Näin saatu kuva sateenkaariperheestä on yksipuolinen ja puutteellinen, joten halusin selvittää kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin, miten sateenkaariperheiden moninaisuus on huomioitu aiemmin tehdyssä tutkimuksessa. Tutkielman tekemistä ohjasivat kaksi tutkimuskysymystä: 1. Miten sateenkaariperhettä käsittelevässä tutkimuksessa on annettu tilaa intersektionaaliselle moninaisuudelle ja toisaalta, miten se on piilossa? sekä 2. Miten heteronormatiivinen ydinperheideologia näkyy sateenkaariperhetutkimuksessa?

Kirjallisuuskatsauksen perusteella intersektionaalista sateenkaariperhetutkimusta on tehty niukasti, vaikkakin enenevässä määrin. Aineistosta nousivat esiin intersektionaalisuuden viitekehyksessä tarkastellut lapsiperheellistymisen ja kasvatustieteiden teemat. Lisäksi tutkielmassa kerrotaan aineistossa käsitellyistä intersektionaalisen tutkimuksen haasteista ja uusista metodologisista kehitelmistä. Heteronormatiivisuuden läpileikkaavuus näkyy sekä sateenkaariperheiden kokemuksissa että niitä koskevassa tutkimuksessa.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että sateenkaariperheen moninaisuudesta tarvitaan enemmän sekä intersektionaalista että heteronormatiivisuutta kyseenalaistavaa tutkimusta. Moninaisuutta koskeva tieto ja koulutus auttavat muun muassa vähentämään ennakkoluuloja. Tämä lisää sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja perheiden yhdenvertaisuutta esimerkiksi perhepalvelujen ja kasvatustieteiden piirissä.

Avainsanat: heteronormatiivisuus, intersektionaalisuus, moninaisuus, sateenkaariperhe, yhdenvertaisuus

Sisältö

1. Johdanto	4
2. Metodologis-teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet	7
2.1 Feministisestä metodologiasta	8
2.2 Sateenkaarevat perhesuhteet ja outouttavaa perheen tekemistä	9
2.3 Heteronormatiivisuus	11
2.4 Intersektionaalisuus	13
3. Intersektionaalisuus ja heteronormatiivisuus sateenkaariperheessä: katsaus aiempaan tutkimukseen	15
3.1 Intersektionaalisuus sateenkaariperhetutkimuksessa	15
3.1.1 <i>Sateenkaarevasta lapsiperheellistymisestä</i>	17
3.1.2 <i>Moninaiset sateenkaariperheet varhaiskasvatuksessa ja koulussa</i>	21
3.2 Sateenkaariperhe suhteessa heteronormatiiviseen ydinperheideologiaan	23
4. Pohdinta	27
Lähteet	30

1. Johdanto

Perheestä puhuttaessa tulee tavallisesti mieleen ydinperhe, jonka muodostavat avioliitossa olevat isä ja äiti ja heidän yhteiset biologiset lapsensa. ”Vähintään joka kolmas suomalainen lapsiperhe on tavalla tai toisella monimuotoinen”, todetaan kuitenkin perheiden yhdenvertaisuutta ajavan Monimuotoiset perheet -verkoston nettisivuilla (Monimuotoiset Perheet Ry, 2023). Vuoden 2019 lopussa samaa sukupuolta olevan parin muodostamia perheitä oli perhetilaston mukaan 3 472 kappaletta (Lipasti & Pietiläinen, 2020). Normatiivisuudessaan biologinen ydinperhe on kuitenkin usein sellainen, johon muita, monin tavoin erilaisia perheitä verrataan (Yesilova, 2009). Standardiperhe, johon muita perheitä yleisesti länsimaissa verrataan, on yleensä myös valkoihoinen ja keskiluokkainen (Smith, 1993). Suomessa institutionaaliset käsitykset perheestä ja perheisiin liittyvät käytännöt ovat keskittyneet suomalaistaustaisiin, heteronormatiivisiin kahden vanhemman lapsiperheisiin (Eerola, Paananen & Repo, 2021).

Sateenkaariperhe on yksi perinteisestä perhenormista poikkeava tapa tehdä perhettä, ja tässä kandidaatintutkielmassa pureudun sen moninaisuuteen. Haasteet huomioida moninaisia perheitä sekä arkitodellisuudessa että tutkimuksessa on syy, miksi näkökulmaksi valikoitui heteronormatiivisuus ja intersektionaalisuus sateenkaariperheen kontekstissa. Kiinnostus kohdistuu Bronfenbrennerin (1979) ekologisen systeemiteorian termejä käyttäen henkilökohtaisen mikrotaason ja yhteiskunnallisen makrotason väliin meso- ja eksotasolle, joissa yksilöt ja perheet kohtaavat yhteiskunnallisten rakenteiden ja instituutioiden tarjoamat mahdollisuudet ja rajoitukset, ja joutuvat toimimaan niiden puitteissa osana erilaisia yhteisöjä. Instituutiot, kuten koulut, työpaikat ja sosiaali- ja terveystalvet ovat merkittävässä asemassa siinä, millaisia merkityksiä, mahdollisuuksia ja rajoituksia perheisiin liittyy (Eerola ym., 2021).

Lainsäädäntö ja yhteiskunnassa vallitsevat diskurssit muodostavat perustan sille, millaiset perheet ja läheissuhteet ovat yhteiskunnassa hyväksytyjä ja miten yksilö ymmärtää ja kokee perhesuhteensa (Aarnio, Lahti, Kerppola & Moring, 2020; Yesilova, 2009). Julkinen puhe ja perheeseen liittyvä lainsäädäntö ovat perinteisesti myötäilleet, tukeneet ja ylläpitäneet heteronormatiivista ydinperheideologiaa (Yesilova, 2009). Tosiasiassa perheet ovat kautta aikain olleet monimuotoisempia, mutta monimuotoisuuden puute julkisessa diskurssissa on osaltaan vaikuttanut siihen, että ne ovat pysyneet marginaalissa. Viimeisten vuosikymmenten aikana perhe on kuitenkin hiljalleen alettu nähdä moninaisemmin, ja erilaisille perheille on tullut paremmin tilaa

olla olemassa ja tulla hyväksytyiksi. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen muodostamasta sateenkaariperheestä on tullut käsitteenä yleisesti tunnettu vuosituhannen vaihteessa tasa-arvoistaviin lakialoitteisiin ja -muutoksiin liittyvien julkisten keskustelujen myötä, vaikka sateenkaarevia perhesuhteita on ollut aina (Moring, 2020).

Perheiden kanssa työskentelevät ammattilaiset ovat tärkeässä roolissa siinä, miten moninaiset perheet tulevat kohdatuiksi ja huomioituiksi, vai ohitetaanko heidät tiedon, taidon tai ennakkoluulojen vuoksi. Tällä voi olla kauaskantoisia vaikutuksia perheiden ja lasten hyvinvointiin. Eri tavoin moninaisilla perheillä on erityispiirteitä, jotka tulisi huomioida muun muassa terveydenhuollossa ja muissa paikoissa, joista perheet hakevat tukea (Apiainen, Åstedt-Kurki, Palonen & Kylmä, 2018). Esimerkiksi sateenkaariperheiden äitien on todettu kokevan vähemmistöstressiä ja tekevän aktiivista selviytymistyötä yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa ilmapiirissä, jossa saatavilla oleva tuki on epävarmaa, joten heidän kohtaamisensa perhepalvelujen piirissä vaatii erityisten tuentarpeiden tiedostamista ja osaamista (mt.). Myös kasvatusinstituutiot ja niissä työskentelevät ihmiset vaikuttavat paljon siihen, miten moninaiset perheet tulevat kohdatuiksi ja pääsevät osallisiksi yhteisistä asioista. Moninaisten perheiden vanhempien kokemus oman perheen huomioimisesta varhaiskasvatuksessa ja kouluissa vaikuttaa yhteistyöhön ammattikasvattajien kanssa ja sitä kautta lapsen kehitykseen. Se, miten ammattilaiset ottavat esimerkiksi kielenkäytössään, opetustoimissa ja materiaaleissa huomioon moninaiset perheet ja lapset, vaikuttaa myös lasten identiteetin kehitykseen ja käsityksiin normaaliudesta ja moninaisuudesta (Goldberg, Black, Sweeney & Moyer, 2017). Erityisesti perheet, jotka poikkeavat monin tavoin heteroseksuaalisesta ydinperhenormista, kuten esimerkiksi monietniset sateenkaariperheet, joissa on adoptiolapsia, ovat erityisen haavoittuvassa asemassa kohdata moniperustaista syrjintää (mt.).

Tutkielma on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, jolla pyrin selvittämään, miten moninaisuus näkyy tai jää näkymättä sateenkaariperhettä koskevassa tutkimuksessa. Erityisinä kiinnostuksenkohteina ovat intersektionaalinen moninaisuus ja heteronormatiivisuus sateenkaariperheessä. Tarkoitukseni oli käyttää intersektionaalisuutta pääasiallisena teoreettisena viitekehyksenä, mutta koin, että heteronormatiivisuutta kaiken läpileikkaavana kulttuurisena ideologiana (Allen & Mendez, 2018) ei voinut sivuuttaa. Tiedonhakua ja analyysiä ohjasivatkin kaksi tutkimuskysymystä:

- 1. Miten sateenkaariperhettä käsittelevässä tutkimuksessa on annettu tilaa intersektionaaliselle moninaisuudelle ja toisaalta, miten se on piilossa?*
- 2. Miten heteronormatiivinen ydinperheideologia näkyy sateenkaariperhetutkimuksessa?*

Tutkielman tulososiossa käsittelem intersektionaalisuuden ja heteronormatiivisuuden viitekehkeissä tarkasteltua sateenkaariperhetutkimusta. Aineistosta nousivat erityisesti esiin lapsiperheellistymisen ja kasvatusinstituutioiden kontekstit, joille on varattu omat alalukunsa. Käsittelem myös yleisemmällä tasolla intersektionaalisen viitekehkeksen käyttöä sateenkaariperhettä käsittelevässä aineistossa sekä sitä, miten heteronormatiivisuus näkyy sateenkaariperhetutkimuksessa.

2. Metodologis-teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

Tämä kandidaatintutkielma toteutetaan kirjallisuuskatsauksena. Kirjallisuuskatsaus on tutkimusmenetelmä, jossa aineistona toimivia aiempia tutkimuksia kootaan yhteen ja arvioidaan kriittisesti (Salminen, 2011). Tutkielmaa voi kutsua tyypiltään kuvailevaksi kirjallisuuskatsaukseksi, joka on metodisesti väljä eikä noudata tiukkoja sääntöjä. Salmisen (2011) mukaan tällainen kirjallisuuskatsaus voi olla kriittinen ja keskustelua herättävä, joten se sopii hyvin tavoitteeseeni tuoda yhteen ja analysoida aiempaa tutkimusta sateenkaariperheiden moninaisuudesta. Aineistona toimivat vertaisarvioidut tutkimukset ja artikkelit, joita hain pääasiassa Eric-, EBSCO- ja ProQuest-tietokannoista sekä journal.fi -sivuston open access -journaaleista. Hakutermeinä käytin suomen- ja englanninkielisiä termejä, kuten sateenkaariperhe*, lgbt*, famil*, intersect* ja heteronormat* erilaisin yhdistelmin ja rajauksin.

Tutkielman voi ajatella lukeutuvan feministisen perhetutkimuksen kenttään. Allenin, Lloydin ja Few'n (2009) mukaan feministiset näkökulmat ovat haastaneet perinteisen perhetutkimuksen tuoden mukaan muun muassa valtaan liittyvät ja kontekstuaaliset tekijät, ydinperheideologian kritiikin ja sukupuoleen liittyvän näkökulman. Feministinen perhetutkimus on kriittistä tutkimusta, jossa kyseenalaistetaan valkoinen, keskiluokkainen ja heteroseksuaalinen perheideologia, ”myyttinen perhenormi” (Few-Demo & Allen, 2020, s. 326). Few-Demo ja Allen (2020) painottavat, että feministisen perhetutkimuksen tulisi eksplisiittisesti tähdätä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseen. Yleinen asenneilmasto vaikuttaa perheiden elämään, joten on tärkeää tuoda vähemmistöjen kohtaamaa sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta yleiseen tietoisuuteen, jotta tilanne voi muuttua. Sekä perheiden kanssa toimivat ammattilaiset että muutkin ihmiset voivat tietoisesti tai tietämättään ylläpitää ja tukea eriarvoistavia diskursseja ja toimintatapoja, joten monimuotoisuus- ja yhdenvertaisuuskasvatusta tarvitaan (Few-Demo & Allen, 2020). Perheeseen liittyvät käsitykset ja tieteellinen tieto vaikuttavat identiteetteihin, diskursseihin ja kokemuksiin, mikä osaltaan rajaa perheen tekemisen mahdollisuuksia (Yesilova, 2009). Tietoisuus moninaisuudesta voi vähentää erilaisuuteen liittyviä epäluuloja ja moninaisten perheiden kokemaa sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta. Tämä kandidaatintutkielma on oman (tutkimus)työni ensimmäinen askel juuri siinä; toivon osaltani voivani lisätä tietoutta ja koulutusta perheiden moninaisuudesta ja sitä kautta edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta.

2.1 Feministisestä metodologiasta

Episteeminen ja ontologinen tausta kirjallisuuskatsaukseen tulee feministisestä tutkimustraditiosta. Muun kriittisen tutkimuksen tapaan feministinen tutkimus pyrkii paljastamaan yhteiskunnan rakenteisia epäkohtia, jotka antavat toisille etuoikeuksia ja alistavat toisia (esim. Thompson, Ricket & Day, 2018). Kun rakenteisiin yhteydessä olevia normeja ja valta-asetelmia tuodaan esiin ja kyseenalaistetaan, tulee mahdollisuus myös nähdä ja tehdä asioita toisin (esim. Liljeström, 2004; Butler, 2008).

Feministisen tradition erityispiirteisiin kuuluvat olennaisesti ajatus tiedon ja tutkimuksen paikantuneisuudesta (Högbacka & Aaltonen, 2015; Liljeström, 2004). Feministinen tutkimustraditio ohjaa omaa tutkimuksen tekemisen ja raportoinnin prosessiani siten, että pyrin reflektimaan ajatuksiani ja toimintaani prosessin eri vaiheissa. Tämä refleksiivisyys tuo näkyväksi tutkijan valtaa suhteessa tutkimuksen kohteeseen ja tuotettuun tietoon, mikä antaa lukijalle mahdollisuuden arvioida tutkijan tekemiä tulkintoja ja lisää tutkimuksen luotettavuutta (Oinas, 2004). Refleksiivisyyteen kuuluu olennaisesti, että tutkija huomioi oman paikantumisensa ja kontekstinsa vaikutuksia ajatteluunsa ja toimintaansa kyseenalaistaen niiden oletukset (Högbacka & Aaltonen, 2015). Refleksiivisyys, jossa tutkijan omat vallan ja alistaisuuden monitahoiset paikat tuodaan esiin läpi tutkimusprosessin, on Allenin ja kumppanien (2009) mukaan erottamaton osa myös intersektionaalista tutkimusta, jota tässä tutkielmassa tarkastelen. Omat paikantumiseni muun muassa sateenkaariperheen vanhempana, valkoisena naisena, äitinä ja opiskelijana pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa ovat oletettavasti vaikuttaneet tutkielmassa tekemiini valintoihin ja tulkintoihin, mitä pyrin tuomaan näkyväksi refleksiivisen tarkastelun kautta.

Tutkielmassa todellisuus ymmärretään sosiaalisesti ja diskursiivisesti muotoutuvana ja muokkautuvana (esim. Burr, 2015), joten on tärkeää, miten asioista puhutaan ja millaisia sanavalintoja käytetään. Pyrin kirjoittamaan perheestä sukupuolivastuullisesti ja välttämään tarpeetonta vanhempien sukupuolittamista ja lokerointia äidiksi ja isäksi. Tämä ei tarkoita sitä, että äitiydellä ja isyydellä ei olisi tai voisi olla erityispiirteitä, mutta sukupuolineutraali vanhemmuuspuhe antaa tilaa myös ei-binäärisille sukupuolille, moninaisille tavoille olla vanhempi ja tehdä vanhemmuutta sukupuolesta riippumatta. Feministisen tutkimusperinteen mukaan tutkimus ja tiedon tuottaminen vaikuttavat siihen, miten asioista puhutaan ja miten ne ymmärretään, joten kandidaatintutkielman tekijänä olen osaltani vastuussa siitä, millainen perhe nähdään mahdol-

lisenä ja normaalina. Samasta syystä käytän ”lapsiperheellisymisen” termiä ”perheellistymisen” sijaan, jotta en puheellani tule rajanneeksi perheen käsitteen ulkopuolelle sellaisia perhekokoonpanoja, joissa ei ole lapsia.

Edellisenä vuosikymmenenä sateenkaariperhetutkimus on Few-Demon ja Allenin (2020) mukaan lisääntynyt, ja feministinen ja queertutkimus ovat laajentaneet ymmärrystä perheistä heteronormatiivisen perhekäsityksen ulkopuolelle. Queertutkimuksen lähtökohtana on kyseenalaistaa dikotomisat käsiteparit, kuten hetero-/ homoseksuaali tai mies/ nainen, ja tuoda esiin käsitteiden normaaliutta tuottavat ja valtaa epäsuhtaisesti jakavat ominaisuudet (Oswald, Kuvanka, Blume & Berkowitz, 2009). Oswald, Blume ja Marks ovat esitelleet vuonna 2005 perhetutkimukselle queerperheteoreettisen mallin, jonka lähtökohtana on heteronormatiivisuuden kyseenalaistaminen (*engl. decentering heteronormativity*). Tässä tutkielmassa lähestyn perhettä Oswaldin ja kumppanien tapaan queerillä eli outouttavalla tavalla kyseenalaistaen seksuaalisuuden, sukupuolen ja perheen binäärisen olemuksen, jolloin tulee tilaa moninaisuudelle, joka ei noudata heteronormatiivista ideologiaa. Intersektionaalisen viitekehyksen kautta haluan myös luoda mahdollisuuksia käsittää perhe monien risteämien kautta niin, että neutraali perheen käsite ei automaattisesti tarkoittaisi valkoihoista, keskiluokkaista, vammautonta heteroseksuaalista ydinperhettä.

2.2 Sateenkaarevat perhesuhteet ja outouttavaa perheen tekemistä

Tässä tutkielmassa olen päättänyt käyttämään Moringin (2013) tapaan sateenkaariperheen käsitettä sen laajassa merkityksessä kuvaamaan sellaisia perheitä, jotka ovat jotain muuta kuin heteroseksuaalisia ydinperheitä tai niiden hajoamisen pohjalta muodostuneita uus- tai yksinhuoltajaperheitä, joiden vanhemmat ovat heteroseksuaaleja ja cissukupuolisia. Cissukupuolisella viitataan henkilöön, jonka sukupuoli vastaa syntymässä hänelle määritettyä sukupuolta (esim. Pezaro ym., 2023). Sateenkaariperhe on siis perhe, jonka kokoonpano tai yksi tai useampi jäsen jollain lailla kyseenalaistavat heteroseksuaalisuuden ja binäärisen sukupuolikäsityksen normatiivisuuden (Moring, 2013). Lisäksi olen rajannut tarkastelun sellaisiin sateenkaariperheisiin, joiden vanhempi tai vanhemmat kuuluvat sateenkaarivähemmistöön. Siten käsittelyn ulkopuolelle jäävät perheet, joissa on sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuuluva lapsi tai lapsia, mutta vanhemmat tai huoltajat ovat heteroseksuaaleja ja cissukupuolisia.

Sateenkaariperheisiin lukeutuu moninainen joukko perhe- ja läheissuhteita (esim. Rintamäki, Autio, Riihiluoma & Suvanne, 2015). On ydinperheen mallisia lapsiperheitä, joihin kuuluu

kaksi toistensa kanssa parisuhteessa olevaa aikuista ja lapsia. On apilaperheitä, joihin voidaan ajatella kuuluvan lapset biologisine vanhempineen ja heidän kumppaneineen asumassa samassa tai eri kotitaloudessa. On lapsettomia ja lapsellisia monisuhteisten aikuisten perheitä. On vapaaehtoisesti lapsettomia pareja ja yksineläjiä, ja on yhden vanhemman sateenkaariperheitä, sekä monen muunlaisia perhekokoonpanoja.

Sateenkaariperheen määritelmä ei ole yksinkertainen, sillä se ei perustu normatiiviseen ideologiaan biologisesta perheestä eikä sen sosiaaliset suhteet noudata perhelainsäädännön logiikkaa (Moring, 2013). Muutoksia inklusiivisemmän perhelainsäädännön suuntaan on kuitenkin viime vuosina tehty, kuten tasa-arvoinen avioliittolaki vuonna 2017 (Seta, 2023) ja äitiyslaki vuonna 2018, joka korvattiin sukupuolineutraalimmalla vanhemmuuslailla vuonna 2022. Biologiaan tai juridiikkaan perustuvan määrittelyn sijaan perhe käsitetään tässä tutkielmassa käytäntöinä, performanssina, neuvotteluna ja suhteina.

Perhesosiologi David Morgan (2011) toteaa, että sosiaalinen kerrostuneisuus ja eriarvoistavat systeemit, kuten luokka, sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen näkyvät nimenomaan perheessä. Hän on kehittänyt perhekäytäntöjen käsitteen (*engl. family practices*) kuvaamaan perheen muuttuvaa luonnetta ja erilaisia vaihtelevia paikantumisia sekä voidakseen puhua perheestä ilman sen tuomia normatiivisia miellelyhtymiä esimerkiksi tietynlaisesta heteroseksuaalisesta pariskunnasta lapsineen. Perhekäytäntöjen käsite viittaa perheen tekemiseen ja kokemiseen, johon vaikuttavat sekä ympäristön konteksti ja sosiaaliset tilanteet että perheen sisäinen vuorovaikutus ja sen jäsenten yksilöhistoriat. Se myös mahdollistaa perheen tarkastelun sekä ulkopuolelta käsin että perheen jäsenten näkökulmasta. Tässä tutkielmassa perhe käsitetään muun muassa tällaisena moniulotteisena vyyhtenä ja perhe-elämän toimintoina, joihin Morgan (2011) viittaa perhekäytännöillä. Näin perhettä on mahdollista tarkastella kokoonpanon tai tietynlaisen muodostelman sijaan useista näkökulmista ja muuttuvien määrittelyjen ja neuvottelujen kohteena (Jokinen, 2014). Sujuvuuden vuoksi puhun tässä tutkielmassa pääasiassa kuitenkin perheestä, sateenkaariperheestä tai niiden tekemisestä.

Perhekäytäntöjen kanssa samansuuntainen tapa määritellä perhettä on perhe performanssina (Kuosmanen, 2008; Moring, 2013). Perhe performanssina eli toistotekoina viittaa Judith Butlerin (2008) alun perin vuonna 1990 julkaistuun sukupuolen filosofiseen analyysiin, jonka mukaan sukupuoli on kulttuurisesti hyväksyttyä ja luonnolliselta vaikuttavaa tekemistä ja toista-

mista. Siten performatiivinen perhe on yhteiskunnallisten normien ohjaamia vakiintuneita toistotekoja. Performatiivisuuden käsite tarjoaa mahdollisuuden vastarintaan ja toisenlaiseen, normeista poikkeavaan perheen tekemiseen (Butler, 2008).

Perhesuhteita ja -käytäntöjä säätelevät yhteiskunnalliset rakenteet, ja niihin vaikuttavat kulttuuriset, sosiaaliset ja yksilölliset merkitykset (Sevón & Notko, 2008). Erityisesti normatiivisuudesta poikkeavaan perheen tekemiseen liittyy jännitteitä ja neuvottelua sekä perheen sisäisesti että suhteessa ympäröivään yhteisöön ja yhteiskuntaan (Oswald ym., 2005). Oman perheen kokeminen ja määrittely vastoin normatiivista perhekäsitystä aiheuttaa sateenkaariperhepuhetta tutkineen Moringin (2013) mukaan konfliktin sateenkaariperheen ja yhteiskunnan lainsäädännön ja normien välille. Ainoastaan synnyttäneen äidin vanhemmuus on hänen mukaansa vailla jännitteitä, kun tarkastellaan Suomen ja Ruotsin vanhemmuutta määritteleviä lainsäädäntöjä. Epävarmuus esimerkiksi perheenjäsenten asemasta suhteessa lapseen tai toisiin perheen aikuisiin voi synnyttää pelkoja, jos perhettä ei yhteiskunnan silmissä tunnusteta tai tunnusteta perheeksi siten, kuin perheenjäseneet itse perheensä mieltävät. Sateenkaariperhettä luonnehtii jatkuva prosessinomaisuus ja neuvottelu (Moring, 2013).

Vaikka sateenkaarevan, moninaisen ja monimuotoisen perheen määrittely on epänormatiivisuudessaan ja liikkuvuudessaan kaikkea muuta kuin yksinkertaista, voidaan jokin kokoonpano tai läheissuhteiden verkosto ymmärtää perheeksi tiettyjen siinä ilmenevien ulottuvuuksien perusteella. Perheen tekemiseen ja käytäntöihin liittyy yleensä sen jäsenten välistä hoivaa ja huolenpitoa sekä jaettuja vastuita, velvollisuuksia ja resursseja, mikä erottaa perheen muista läheissuhteista (Sevón & Notko, 2008; Jokinen, 2014).

2.3 Heteronormatiivisuus

Heteronormatiivisuudella tarkoitetaan historiallisesti muotoutunutta heteroseksuaalisuuden ympärille kietoutunutta ideologiaa, joka ohjaa suurinta osaa ihmisistä elämään seksuaalisesti ja sukupuolisesti heteroseksuaalisuutta korostavalla ja ylläpitävällä tavalla (Oswald ym., 2005). Oswaldin ja kollegoiden (2005) mukaan ihmiset käyttävät ideologioita järjestäessään ja merkityksellistäessään elämäänsä. Siten heteronormatiivisuus on jotain, johon viitataan ja verrataan oman ja toisten elämien ”oikeanlaisuutta” pohdittaessa. Heteronormatiivisuuteen kuuluu ajatus, että sukupuolia on kaksi, toisilleen vastakkaiset ja toisiaan täydentävät mies ja nainen. Tietyn-tyyppisestä maskuliinisesta miehestä ja feminiinisestä naisesta eroavat sukupuoli-identiteetit ja

sukupuolen toteuttamisen tavat nähdään poikkeavina (Oswald ym., 2005; Lehtonen, 2003). Heteronormatiivisen ideologian mukainen seksuaalisuus ymmärretään miehen ja naisen väliseksi vetovoimaksi, jossa perinteisesti miehellä on ajateltu olevan aktiivinen ja naisella passiivinen rooli; toisenlainen seksuaalinen suuntautuneisuus tai toiminta jää piiloon tai saatetaan kyseenalaistaa (esim. Lehtonen, 2003). Heteronormatiivisuuteen perustuva perhekäsitys korostaa biologiaan perustuvan ydinperheen ensisijaisuutta ja asettaa muut perhemuodot toissijaisiksi ”pseudoperheiksi” (Oswald ym., 2005, s. 146). Heteronormatiivisessa ydinperheideologiassa miehellä ja naisella on myös erilaiset roolit ja vastualueet. Tämä näkyy usein myös sateenkaari-ihmisten tavassa tehdä perhettä (Kimport, 2013). Allen ja Mendez (2018) ovat kehittäneet edelleen Oswaldin ja kollegoiden näkemystä heteronormatiivisuuden kyseenalaistamisesta ja toteavat, että normatiivisuus voi kehittyä muuttuvassa sosiaalisessa ja poliittisessä ilmapiirissä, ja että siihen on tullutkin enemmän tilaa moninaisuudelle.

Normatiivisuuteen kuuluva implisiittinen moraalikoodisto tai arvokehikko sosiaalistaa ihmiset tiettytyyppiseen ajatteluun ja toimintaan, jolloin se vaikuttaa luonnolliselta ja oikealta, ja normatiivisuudesta poikkeava toiminta koetaan puolestaan luonnottomana tai vääränä (Oswald ym., 2005, Allen & Mendez, 2018). Saatavilla oleva kulttuurinen tarinavaranto ja diskurssi perheestä kertoo mahdollisista identiteeteistä ja suhdemuodoista, joihin peilaten ihmiset rakentavat elämäänsä ja identiteettiään (Hänninen, 1999; Yesilova, 2009). Niiden pohjautuessa heteronormatiiviseen ideologiaan toisenlaiset identiteetin kokemukset ja suhteiden tavoittelut voivat aiheuttaa kriisin. Sosiaalisista normeista poikkeavat perheet joutuvat tekemään psyykkistä työtä ja erilaisia toimenpiteitä ollakseen ”oikeita” perheitä ulkopuolisten ja yhteiskunnan silmissä (Goldberg ym., 2017). Sateenkaarivähemmistöön kuuluvat ihmiset joutuvat myös eri tilanteissa, kuten työpaikan kahvipöytäkeskusteluissa, pohtimaan, mitä ja miten kertoa omasta parisuhteestaan ja perheestään, koska syrjityksi tuleminen mahdollisuus pelottaa. Kaikenlaisten perheiden ja perheenjäsenten hyvinvoinnin turvaamiseksi olisi tärkeää, että perhepuhe olisi moninaista ja inklusiivista, eikä kukaan joutuisi puolustelemaan olemassaoloaan ja suhteitaan, vaan monin tavoin erilaiset perheet olisivat jo lähtökohtaisesti yhdenvertaisia.

Heteronormatiivisuuteen pohjautuva oletus perheestä näkyy jo perhettä koskevaan tutkimuskirjallisuuteen tutustuttaessa. Lähtökohtaisesti perhettä käsitellessä käytetään esimerkiksi sukupuolitettuja vanhemmuustermejä isää ja äitiä, ja usein perhetutkimuksessa on käsitelty äitien ja isien erilaisia vanhemmuusrooleja. Samaa sukupuolta olevien vanhempien tai muunlaisista sateenkaariperheistä puhuttaessa perhe täytyy tarkentaa heteronormatiivisesta poikkeavaksi sa-

teenkaariperheeksi, mikä asettaa sen marginaaliin, toiseksi, valta-asemassa huonommaksi. Moring (2013) käsittelee väitöskirjassaan muun muassa tällaisia perhepuheessa esiintyviä selityksiä, joita normeista poikkeavasta ilmiöstä puhuminen vaatii ja toisaalta, mikä nähdään niin itsestään selvänä, ettei sitä tarvitse edes mainita.

2.4 Intersektionaalisuus

Sateenkaariperhetutkimuksessa on keskitytty käsittelemään sateenkaariperheitä niiden seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöaseman kautta (Järviö, 2020). Kuitenkin myös sateenkaariperheet ovat muiden perheiden lailla moninaisia ja niissä risteävät ja kietoutuvat yhteen monenlaiset erontekijät, jotka tuottavat etuoikeutettuja ja marginaalisia positioita. Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen ohella myös muut vallan ja etuoikeuden systeemit ja sosiaaliset rakenteet sekä identiteetit liittyvät ja vaikuttavat kukin toisiinsa myös perheen kontekstissa (Allen ym., 2009; Järviö, 2020). Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi luokka, ihonväri, etnisyys, kansalaisuus, ikä, koulutustaso, vammaisuus tai vammattomuus, fyysinen ja psyykinen terveydentila ja toimintakyky, asuinpaikka, sekä myös perhemuoto. Ne asettavat sekä perheet että yksittäiset perheenjäsenet etuoikeutettuun tai alisteiseen valta-asemaan suhteessa ympäröivään yhteisöön ja yhteiskuntaan sekä toisiinsa nähden (Allen & Mendez, 2018). Perhe tai yksilö voi olla esimerkiksi ihonvärin suhteen alisteisessa asemassa mutta luokan ja asuinpaikan suhteen etuoikeutettu (esim. Collins, 2022). Kaikki nämä risteävät tekijät vaikuttavat muun muassa identiteettiin, sosiaaliseen asemaan ja elämän mahdollisuuksiin. Allen ja kumppanit (2009) esittävät, että juuri perheet ovat keskeisiä institutionaalisia ja vuorovaikutuksellisia paikkoja, joissa monitahoisia etuoikeuksia ja alisteisuuksia koetaan ja tuotetaan. Koska perheellä voi samasta syystä olla keskeinen asema myös muutoksen paikkana (mt.), on intersektionaalinen näkökulma perhetutkimuksessa tärkeä.

Intersektionaalisuusteorian juuret ovat ei-valkoisessa feminismissä. 1960- ja 1970-luvuilla naisliikkeissä alettiin kiinnittää huomiota siihen, että sen aikainen feminismi keskittyi ajamaan valkoisten keskiluokkaisten naisten etua, ja että rodullistettujen naisten todellisuus oli hyvin erilaista (Dill & Kohlman, 2012). Samantapainen ongelma on nähtävissä intersektionaalisen näkökulman puuttumisessa sateenkaariperhetutkimuksesta. Monenlaiset etuoikeuttavat tai alistavat erontekijät huomioivan näkökulman puuttuessa saatava tieto keskittyy valkoiseen, keskiluokkaiseen, ydinperhettä mukailevaan länsimaiseen sateenkaariperheeseen. Tämä luo sekä yksipuolisen ja puutteellisen että ylipositiivisen kuvan sateenkaariperheiden todellisuudesta

(esim. Moring, 2013; Allen ym., 2009). Esimerkiksi työväenluokkaisia, uskonnollisia, ei-valkoisia tai toimintarajoitteisia lesbovanhempia on Goldbergin (2009) mukaan vain harvoin sisällytetty tehtyihin tutkimuksiin.

Järviö (2020) nostaa esiin intersektionaalisen näkökulman puutteen suomalaisessa tutkimuksessa. Hänen mukaansa esimerkiksi luokan vaikutuksia naisparien mahdollisuuksiin saada hoidelmöityshoitoja tai rodullistamista sateenkaariperhepuheessa ei ole tutkittu Suomessa lainkaan. Myös Moringin (2013) mukaan sateenkaariperhepuheessa korostuvat rotuun ja etnisyyteen liittyvät hiljaisuudet, eivätkä myöskään erot luokassa tai sosioekonomisessa asemassa nouse esiin. Intersektionaalisen sateenkaariperhetutkimuksen avulla voitaisiin päästä paremmin käsiksi sateenkaariperheiden arkitodellisuuteen ja aitoihin monitahoisiin kokemuksiin perhelämästä ja läheissuhteista, mikä mahdollistaisi myös niihin liittyvien ongelmien käsittelyn (Goldberg, 2009). Few-Demo ja Allen (2020) tähdentävät, että intersektionaalisen tutkimuksen tavoitteena on ”luoda mahdollisuuksia sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle” (s. 329) eli osoittaa ratkaisuja, joiden avulla voi muuttaa alistavia olosuhteita, joissa muun muassa perheet elävät.

Vaikka intersektionaalinen tutkimusote mahdollistaa monitahoisten käsitteiden teoretisoinnin, asettaa se kompleksisuudessaan haasteita empiirisen tutkimuksen tekemiselle (Allen ym., 2009). Allenin ja kollegoiden (2009) mukaan perinteisesti perhetutkimuksessa käytetyt tutkimusmenetelmät ovat liian rajallisia antamaan tietoa moninaisten eriarvoistavien tekijöiden, kuten luokan, rodun ja sukupuolen yhteen kietoutuneista vaikutuksista perhesuhteisiin ja -suhteissa. Myös Few-Demo ja Allen toteavat vuoden 2020 kirjallisuuskatsauksessaan, että edelleen tutkijoilla on vaikeuksia hyödyntää intersektionaalista viitekehystä metodologisesti tehokkaalla tavalla.

3. Intersektionaalisuus ja heteronormatiivisuus sateenkaariperheessä: katsaus aiempaan tutkimukseen

Seuraavaksi esittelen aiempaa sateenkaariperheestä tehtyä tutkimusta ja kirjallisuutta, jossa on hyödynnetty intersektionaalista viitekehystä ja huomioitu sukupuolen ja seksuaalisuuden ohella muita niiden kanssa risteäviä vallan systeemejä. Suomessa on tehty vasta vähän tutkimusta sateenkaariperheistä: esimerkiksi ensimmäinen väitöskirja aiheesta on kymmenen vuotta sitten julkaistu Anna Moringin *Oudot perheet* (Aarnio ym., 2020). Löytämästäni kansainvälisestä aineistosta suuri osa oli sellaista Pohjois-Amerikassa tehtyä tutkimusta, jossa sateenkaarivähemmistöön kuulumisen ohella erontekijänä käsiteltiin ensisijaisesti rotua (esim. Karpman, Ruppel & Torres, 2018). Kun kulttuurinen ja sosiaalinen todellisuus ymmärretään historiallisesti ja paikallisesti muotoutuvaksi, on perusteltua ajatella, että Suomessa ei ole amerikkalaisen kaltaista mustaa kulttuuria. Siksi olen jättänyt aineistosta pois lähteet, joissa keskeisenä intersektionaalisenä tekijänä on analysoitu rotua amerikkalaisena sosiaalisena konstruktiona.

Seuraavaksi luon katsauksen siihen, miten sateenkaariperhetutkimuksessa on hyödynnetty intersektionaalisuusteoriaa ja -metodologiaa. Sitten käsittelen teemoja, jotka nousivat esille aineistosta, jossa käsiteltiin muita intersektionaalisia tekijöitä perheen sateenkaaristatuksen ohella. Päädyin jaottelemaan teemat lapsiperheellistymisen ja kasvatusinstituutioiden kontekstiin. Lopuksi käsittelen heteronormatiivisuutta sateenkaariperhetutkimuksessa, sillä hegemonisena ideologiana se on olennainen tekijä, joka kaventaa moninaisuuden ja monimuotoisuuden mahdollisuuksia (Allen & Mendez, 2018).

2.5 Intersektionaalisuus sateenkaariperhetutkimuksessa

Löytämäni aineiston perusteella intersektionaalista tutkimusta sateenkaariperheiden kontekstissa on tehty toistaiseksi melko vähän. Vaikka omat aineistonhakutaitoni ovat toki tässä opin-tojen vaiheessa puutteelliset, ei informaation asiantuntemuksen avullakaan löytynyt paljoa aiempaa tutkimusta, jossa olisi yhdistynyt sekä perhe ja sukupuoli- tai seksuaalivähemmistö että intersektionaalisuus. Kun lisätavoitteena oli löytää aineistoa, joka olisi sovellettavissa suomalaisiin oloihin, oli tehtävä entistä haasteellisempi. Sellaista aineistoa, jossa olisi analysoitu kahta useamman intersektionaalisen tekijän yhteen kietoutuneisuutta, oli todella vähän.

Kohlman, Krieg ja Dickerson (2013a) esittelevät toimittamassaan teoksessa *Notions of Family; Intersectional Perspectives* pohjoisamerikkalaisia tutkimuksia, joissa perhettä on tutkittu intersektionaalista näkökulmasta. Teoksen ainoassa sateenkaariperhettä koskevassa tutkimuksessa huomioidaan vanhempien sukupuoli- ja seksuaali-identiteetin ohella avioliitto- ja vanhemmuusstatus (Kimport, 2013), mutta analyysin ulottumattomiin jää se, että myös näiden perheiden todellisuuteen vaikuttavat esimerkiksi etninen tausta ja luokka siinä missä ne ovat merkityksellisiä myös heteronormatiivisuuden pohjautuvien perheidenkin arkikokemuksissa ja perheen tekemisen tavoissa (Allen & Mendez, 2018). Etuoikeutettu valkoinen, keskiluokkainen, heteronormatiivinen perhe pitää yhä pintansa perheen tekemisen tapana, johon muunlaisia perheitä verrataan (Few-Demo & Allen, 2020; Eerola ym., 2021).

Few-Demo ja Allen (2020) esittelevät kirjallisuuskatsauksessaan edellisen vuosikymmenen aikana tehtyä kansainvälistä perhetutkimusta, jossa on hyödynnetty intersektionaalisuusteoriaa ja intersektionaalista lähestymistapaa. Heidän mukaansa tutkimuksessa on käsitelty aiempaa enemmän moninaisuutta, ja erityisesti historiallisesti marginalisoituihin ryhmiin liittyvän sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden, etuoikeuden ja sarron tutkiminen intersektionaalisista näkökulmista on lisääntynyt. Few-Demo ja Allen (2020) toteavat, että tutkimuksessa käytettävän intersektionaalisuustyypin ja metodologisen paradigman nimeäminen ohjaisi perhetutkijoita ratkaisevasti hyödyntämään intersektionaalista lähestymistapaa analyyseissa, jotka ovat monisuuntaisia ja -tasoisia. McCallin vuoden 2005 intersektionaalisuusteorian jaottelua mukaillen he jakavat intersektionaalisen tutkimusotteen intra-, inter- ja antikategoriseen analyysiin. Intra-kategorisessa lähestymistavassa tutkitaan eroja jonkin tietyn ryhmän sisällä, interkategorisessa tutkimuksessa tehdään vertailua sosiaalisesti eri tavoin paikantuneiden perheiden ja ihmisryhmien välillä, ja antikategorisessa lähestymistavassa vältetään käyttämästä leimaavia kategorioita ylipäättään, mikä mahdollistaa tutkittavien itsemäärittelyn ja moninaiset tavat tehdä identiteettejä ja ihmissuhteita (Few-Demo & Allen, 2020). Kaikki McCallin intersektionaalisen tutkimuksen lähestymistavat soveltuvat sateenkaariperheiden moninaisuuden tarkasteluun hieman eri näkökulmista, mutta eniten perhetutkimuksessa on Few-Demon ja Allenin (2020) mukaan käytetty intra- ja interkategorisia lähestymistapoja.

Crenshaw'n 1990-luvun taitteessa kehittämään intersektionaalisuusteoriaan peilaten Few-Demo ja Allen (2020) toteavat, että viime vuosikymmenen aikana perhetutkimuksessa on hyödynnetty pääasiassa rakenteellista ja poliittista intersektionaalisuutta. Rakenteellinen intersektionaalisuus tarkastelee nimensä mukaisesti sosiaalisia ja taloudellisia käytänteitä, jotka tuotta-

vat ja ylläpitävät epäoikeudenmukaisuutta, ja poliittinen intersektionaalisuus identiteettejä, joihin vaikuttavat monet marginalisoivat erontekijät. Sateenkaariperheitä on tutkittu intersektionaalisesta näkökulmasta erityisesti ihonväriin kietoutuneena (esimerkiksi mustien lesbovanhempien perheet), mutta myös sosioekonominen luokka ja esimerkiksi maahanmuuttajaperheiden yllirajaisuus (*engl. transnationality*) on huomioitu perhetutkimuksessa aiempaa paremmin (Few-Demo & Allen, 2020).

Intersektionaalinen teoria ja metodologia voidaan jakaa myös vahvaan ja heikkoon intersektionaalisuuteen (Kohlman, Krieg & Dickerson, 2013b). Vahvassa intersektionaalisuudessa analysoidaan risteäviä vallan systeemeitä ja identiteettejä yhteen kietoutuneina ja suhteessa toisiinsa, jolloin yhden erontekijän ymmärtäminen edellyttää muiden intersektionaalisten tekijöiden huomioimista ja ymmärtämistä. Heikossa intersektionaalisuudessa sen sijaan käsitellään eroja pinta-olosuhteista sen tarkemmin analysoimatta niiden syitä ja vaikutuksia. Feministisessä, muutosta ajavassa intersektionaalisessa tutkimuksessa tulisi käyttää vahvaa intersektionaalisuutta.

Vuoden 2010 jälkeen perhejournaaleissa julkaistuista artikkeleista sateenkaariperhe oli keskeisin aihe vain kolmessa prosentissa julkaisuja (Few-Demo & Allen, 2020). Moninaisten etujen ja haavoittuvuuksien risteämisiä sateenkaariperheiden elämässä on kuitenkin alettu huomioida Goldbergin (2023) mukaan aiempaa enemmän, ja muun muassa rotu, luokka ja ikä ovat olleet analyysin kohteina. Hänen katsauksensa perusteella tutkimuksessa painottuu kuitenkin amerikkalaisen yhteiskunnan etninen ja rodullinen monimuotoisuus ja siihen liittyvät epäsuhtaiset vallan systeemit. Lienee siis ymmärrettävää, että Suomessa on enemmän puutetta intersektionaalisesta näkökulmasta sateenkaariperhetutkimuksessa, jota on tehty täällä muutenkin verrattain vähän.

2.5.1 Sateenkaarevasta lapsiperheellistymisestä

Sateenkaari-ihmisillä on monia vaihtoehtoisia tapoja tulla vanhemmiksi riippuen muun muassa heidän sukupuolestaan ja seksuaalisesta suuntautumisestaan. Saatavilla oleviin vaihtoehtoihin vaikuttavat biologisten mahdollisuuksien, kuten raskauteen tarvittavan elimistön ja sukusolujen olemassaolon tai puuttumisen ohella vanhemman tai vanhempien muut resurssit, kuten luokka, ikä, sosiaalinen ja yhteiskunnallinen virallinen ja epävirallinen tuki sekä asuinpaikka (Apiainen, 2018; Goldberg, 2009; Goldberg, 2023). Lisääntymiseen liittyvä oikeudenmukaisuus (*engl. reproductive justice*) on intersektionaaliseen feminismiin kuuluva viitekehys, joka huomioi sen,

että erilaiset intersektionaaliset tekijät voivat vaikeuttaa ja rajoittaa ihmisten pääsyä lisääntymispalvelujen piiriin (Pezaro ym., 2023).

Goldberg (2023) kartoittaa tuoreessa katsauksessaan sateenkaariperheiden moninaisuutta ja intersektionaalisuutta erityisesti perheellistymisen kontekstissa. Hänen mukaansa sateenkaariperheet kohtaavat muita enemmän esteitä vanhemmaksi tulemiseen liittyen. Erityisesti muut sateenkaaristatuksen kanssa risteävät marginalisoivat erontekijät, kuten ei-valkaisuus ja rajallinen varallisuus, hankaloittavat perheellistymistä. Sateenkaariväestöön kuuluvista transsukupuoliset ja biseksuaalit vanhemmat kohtaavat erityisiä haasteita ja stigmatisointia (Goldberg, 2023; Pezaro ym. 2023).

Sateenkaari-ihmisten lapsiperheellistyminen voi tapahtua esimerkiksi keinohedelmöityksen kautta, josta Goldberg (2023) käyttää termiä lisääntymisteknologiat. Moninaiset intersektionaaliset tekijät vaikuttavat mahdollisuuksiin saavuttaa ja käyttää lisääntymisteknologioita. Pohjois-amerikkalaisen tutkimuksen perusteella vanhemman tai vanhempien ei-valkoinen ihon väri vähentää virallisten lisääntymisteknologioiden käyttöä muun muassa siksi, että sukusolujen luovuttajat ovat pääasiassa valkoihoisia, joten rodullistetut vanhemmat etsivät luovuttajat itsenäisesti (Goldberg, 2023). Tämän voi olettaa pitävän paikkansa myös Suomessa, jossa rodullistettua väestöä on muutenkin vähemmän. Tämä tosiasia ei kuitenkaan oikeuta sitä, että rodullistettujen sateenkaari-ihmisten on vaikeampi tulla virallista reittiä vanhemmiksi.

Suomessa virallisia hedelmöityshoitoja on annettu naispareille ja itsellisille naisille yksityisillä klinikoilla vuodesta 2007 ja julkisessa terveydenhuollossa vuodesta 2019 asti (Sateenkaariperheet ry, 2023a). Mahdollisuus julkisiin hedelmöityshoitoihin on lisännyt tasa-arvoa sosioekonomiselta statukseltaan erilaisten naisparien välillä, sillä yksityisellä puolella hoidot ovat kalliimpia. Julkisessa terveydenhuollossa jonot ovat kuitenkin pidemmät ja kriteerit hedelmöityshoitojen saamiselle tiukemmat kuin yksityisellä puolella, eikä esimerkiksi apilaperheitä hyväksytä asiakkaisiksi (mt.). Taloudellinen tilanne ja perhemuoto vaikuttavat siis edelleen mahdollisuuksiin hyödyntää virallisia hedelmöityshoitoja. Muun muassa siksi erilaiset sateenkaariperheet päätyvät usein saamaan lapsia koti-inseminaation avulla. Teoriassa tämä mahdollisuus on kaikilla, joilla on tarvittavat lisääntymiselimistö ja sukusolut. Juridiselta asemaltaan tällä tavoin epävirallista reittiä lapsia saaneet sateenkaariperheet ovat kuitenkin muita heikommassa asemassa. Ei-synnyttävän naisen äitiyden tunnustaminen neuvolassa jo raskausaikana on mahdollista vain virallisten hedelmöityshoitojen kautta lasta odottaville naispareille (Vanhemmuuslaki

775/2022), ja muussa tapauksessa syntyvä lapsi saa sosiaalisesta äidistä oikeudellisen vanhemman vasta perheen sisäisen adoption kautta.

Kimport (2013) analysoi, että vanhemman sukupuoli vaikuttaa vanhemmaksi tuloon ja vanhemmuuskokemukseen sateenkaariperheessä sekä heteronormatiivisten vanhemmuusroolien kautta että esimerkiksi siksi, että lesbovanhemmilla on naiskehoisina helpompi lapsiperheellistyä, vaikka sukupuolella ei sinänsä ole vaikutusta toiveisiin tulla vanhemmaksi. Vastikään hyväksytty niin kutsuttu translain uudistus (Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023) lisää tasa-arvoa trans- ja cissukupuolisten ihmisten välillä, kun transtaustaiset ihmiset ovat Suomessa oikeutettuja hedelmöityshoitoihin juridisesta sukupuolesta riippumatta. Jatkossa he myös voivat juridisen sukupuolen vahvistamisen myötä muuttaa virallista vanhemmuusnimikettä isä tai äiti, mikäli haluavat (Sateenkaariperheet ry, 2023b). On oletettavaa, että raskaana olevien ei-binääristen ja transihmisten tuleminen suomalaisten äitiys- ja perhepalveluiden asiakkaisiksi vaatii työntekijöiltä sopeutumista ja lisää moninaisuus- ja yhdenvertaisuuskoulutuksen tarvetta. Esimerkiksi Iso-Britanniassa tehdyssä tutkimuksessa äitiysneuvolan palvelujen on huomattu olevan cisheteronormatiivisia, ja haastatellut hoitajat olivat havainneet kollegoidensa suhtautuvan transfobisesti raskaana oleviin tai raskaaksi haluaviin ei-binäärisiin ja transsukupuolisiin asiakkaisiin (Pezaro ym., 2023).

Lasten saaminen vaikuttaa sekä haluun että syihin mennä naimisiin eli virallistaa parisuhde ja saada perheelle lain suoja (Kimport, 2013). Parisuhdestatus vaikuttaa myös mahdollisuuksiin saada lapsia: vain avioparit voivat yhdessä adoptoida lapsen perheen ulkopuolelta. Käytännössä tämä on ollut Suomessa mahdollista samaa sukupuolta oleville pareille vuodesta 2017 alkaen, kun avioliittolakia tasa-arvoistettiin (Seta ry 2023a). Samaa sukupuolta olevilla pareilla on teoriassa mahdollisuus perheen ulkopuoliseen adoptioon, mutta käytännössä tämä on vähäistä. Kansainvälisessä adoptiossa lähettävät maat eivät yleensä hyväksy seksuaalivähemmistöön kuuluvia adoptiovanhemmiksi, ja Suomessa kotimaisia, perheen ulkopuolisia adoptioita tehdään muutenkin vähän (Moring, 2013; Sateenkaariperheet ry, 2023a; De Graeve, 2014). Lähettävän maan homofobisia käytänteitä on kuitenkin kierretty ainakin Belgiassa: adoptioprosessissa on salattu oma seksuaali-identiteetti ja adoptio on tehty näennäisesti heteroseksuaalina ainoana vanhempana, vaikka samaa sukupuolta oleva kumppani on käytännössä ollut adoptoidun lapsen toinen vanhempi (De Graeve, 2014).

De Graeve (2014) nostaa esiin postkolonialistisen ja intersektionaalisen näkökulman kansainväliseen adoptioon belgialaisessa kontekstissa, joka on sateenkaariperheellistymistä koskevalta

lainsäädännöltään ja eurooppalaiselta kulttuuriltaan jokseenkin Suomeen verrattavissa. Hän toteaa, että lasten syntymäperheet kehittyvissä maissa ovat alisteisessa asemassa länsimaisiin adoptioperheisiin nähden. Lisäksi vastaanottavissa maissa muun muassa luokan tai ihonvärin vuoksi marginalisoidut, eli käytännössä ei-valkoiset, työväenluokkaiset tai vähävaraiset perheet, ovat muita huonommassa asemassa adoptiomahdollisuuden suhteen. Usein myös vammaisten, lihaviin tai pitkäaikaissairaiden adoptiohakemukset hylätään (De Graeve, 2014).

Vaikka taustalla on arvo yhtäläisistä oikeuksista sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen välillä, vaikuttaa adoptiovanhempien samansukupuolisuus De Graeven (2014) mukaan adoptioprosessiin ja vanhempien kokemuksiin siitä. Pitkät kulttuuriset juuret heteroydinperheen ihannoinnissa vaikuttavat siihen, millaisia mahdollisuuksia toisenlainen perhe näkee itselleen mahdolliseksi, ja kuinka helppoa toisenlaista perhettä on tehdä (Eerola ym., 2021). Omaa perhettä ja vanhemmuutta verrataan normatiivisiin käsityksiin perheestä ja vanhemmuudesta. De Graeve (2014) peräänkuuluttaa laajempaa perhekäsitystä, jotta intersektionaalisesti moninaisilla perheillä olisi enemmän tilaa olla olemassa.

Adoptio halutaan yleensä tehdä lapsen ollessa mahdollisimman pieni, ja vanhemmat lapset nähdään vaikeasti adoptoitavina. Kiinnostavaa on, että transtaustaiset vanhemmat adoptoivat muita useammin teini-ikäisiä tai lapsia, joilla on mielenterveyden tai käytöksen haasteita (Goldberg, 2023). Voidaan pohtia, liittyykö tämä siihen, että transihmiset kohtaavat muita enemmän haasteita adoptioprosessissa (mt.) ja ovat siksi muita halukkaampia joustamaan, vai esimerkiksi siihen, että he samastuvat syrjintään ja ohittamiseen, joita niin sanotusti vaikeasti adoptoitavat lapset kohtaavat (esim. Heino, Ellonen & Kaltiala, 2021), ja suhtautuvat heihin siksi myötätuntoisemmin kuin etuoikeutetummat adoptiovanhemmat.

Länsimaisen, keskiluokkaisen ydinperheihanteen noudattaminen voi De Graeven (2014) mukaan olla haitallista adoptoidun lapsen identiteetin yhtenäisyyden kannalta. Kansainväliseen adoptioon liittyen lapset kuuluvat usein rodullistettuun vähemmistöön, mutta uusliberalistiset ”värisokeat” politiikat ja rasismin olemassaolon kieltäminen rajaavat mahdollisuuksia moninaisen, intersektionaalisen identiteetin muodostamiselle (De Graeve, 2014). Ihonvärin ja seksuaalisuuden moninaisuuden näkymättömyys myös esimerkiksi kuvallisissa materiaaleissa on haitallista ja korostaa sitä, että valkoinen, heteroseksuaalinen, biologinen ydinperhe on ”oikea” perhe ja muut poikkeavia (Goldberg ym., 2017). Jotta kaikenlaiset ihmiset voisivat hyvin sellaisina kuin ovat ja lapset voisivat kasvaa rauhassa omanlaisiksi yksilöikseen, pitäisi moninaisuuden ja monenlaisen erilaisuuden näkyä ja kuulua eksplisiittisesti.

2.5.2 Moninaiset sateenkaariperheet varhaiskasvatuksessa ja koulussa

Intersektionaalisesti moninaiset perheet ovat eriarvoisessa asemassa hyvinvointimahdollisuuksien suhteen. Esimerkiksi maantieteellinen sijainti ja luokkastatus vaikuttavat perheiden mahdollisuuksiin tehdä omaa hyvinvointiaan tukevia valintoja (esim. Nussbaum, 2011). Nikanderin, Salinin ja Hakovirran (2016) tutkimuksessaan hyödyntämien kahden eri kyselyn mukaan suomalaisista myönteisimmin sateenkaari-ihmisten vanhemmuuteen suhtautuvat nuoret, naiset, korkeasti koulutetut ja suurissa kaupungeissa asuvat ihmiset. Asuinpaikalla ja sosiaalisella ympäristöllä voi siis ajatella olevan jossain määrin merkitystä siihen, miten sateenkaariperheet tulevat kohdatuksi, mikä taas vaikuttaa perheiden ja yksittäisten perheenjäsenten hyvinvointiin. Hyvätuloisilla kaupunkilaisilla vanhemmilla on usein mahdollisuus valita, mihin päiväkotiin tai kouluun lapsensa laittavat (Goldberg ym., 2017). Kaupungeissa on useita vaihtoehtoja, ja autolla voi helposti viedä lapsen kauemmaksikin, jos vaikka lähipäiväkodin varhaiskasvatussuunnitelma tai koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma ei vaikuta vanhemmista sellaiselta, että oman, mahdollisesti monella tavalla erilaisen perheen lapsi tulisi kohdatuksi ja huomioiduksi yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vähävaraisilla autottomilla vanhemmilla ei sen sijaan tällaista mahdollisuutta ehkä ole, tai syrjäisemmissä asuinpaikoissa ei ole vaihtoehtoja, mistä valita.

Moniperustaiselle syrjinnälle alttiita sateenkaariperheitä tutkineet Goldberg, Allen, Black, Frost ja Manley (2018) tuovat esiin, että perheen risteävät identiteetit ja taloudelliset resurssit vaikuttavat siihen, millä perusteella vanhemmat valitsevat lapsensa koulun. Heidän tutkimuksessaan esimerkiksi varakkaat, valkoihoiset homovanhemmat valitsivat koulun ensisijaisesti akateemisten mahdollisuuksien perusteella, kun taas vähävaraisemmat lesbovanhemmat asettivat oppilaiden rodullisen moninaisuuden tärkeämmäksi valintaperusteeksi. Suhtautuminen sateenkaari-ihmisiä kohtaan oli tärkein peruste kouluvalinnalle, jos sateenkaariperhe asui konservatiivisessa yhteisössä. Erilaisten etuoikeuttavien ja marginalisoivien tekijöiden yhteen kietoutumat siis vaikuttavat yksilöiden ja perheiden kokemuksiin, asemiin ja valinnan mahdollisuuksiin (Goldberg ym., 2018).

Sateenkaariperheet ovat alttiita syrjinnälle muun muassa varhaiskasvatuksen ja koulun konteksteissa. Syrjintä voi olla eksplisiittistä vanhempien suoranaista ohittamista ja ulosjättämistä yhteisistä keskusteluista ja tapahtumista (Goldberg ym., 2017). Se voi olla myös implisiittistä,

jolloin se tulee esiin siten, että sateenkaariperheitä ei huomioida käytetyssä kielessä tai aktiiviteeteissa. Goldberg kollegoineen (2017) mainitsevat Kosciw'n ja Diazin vuonna 2008 tekemän yhdysvaltalaisen survey-tutkimuksen, jonka mukaan yksi kuudesta sateenkaariperheen vanhemmasta kokee, että heidän perhetyyppiään ei tunnusteta tai hyväksytä lapsen koulussa. He arvioivat kuitenkin, että suoranaista ulossulkemista tapahtuu vähän, tai ainakaan sellaista ei raportoida paljon. Implisiittinen syrjintä sen sijaan on yleisempää; saman survey-tutkimuksen mukaan vain kolmasosa vastaajista koki, että sateenkaarivähemmistöt oli huomioitu esimerkiksi heidän lapsensa koulussa käytetyssä opetussuunnitelmassa (Goldberg ym., 2017).

Suomessa opetussuunnitelmaan on kirjattu muun muassa, että perusopetuksen tulee edistää yhteiskunnallista tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta sekä auttaa oppilaita rakentamaan myönteistä identiteettiä ihmisenä ja yhteisön jäsenenä (Opetushallitus, 2016). Perusopetussuunnitelmassa veloitetaan myös huomioimaan perheiden moninaisuus, ja moninaisuuden arvostamisen tulisi näkyä oppimisympäristöjen, työtapojen ja opetusmateriaalien valinnassa (Karvinen, 2016). Lopulta on kuitenkin koulujen ja opettajien omasta toiminnasta kiinni, miten opetussuunnitelmaa toteutetaan käytännössä, samoin kuin se, miten huolellisesti lain velvoittamaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman tekemiseen paneudutaan ja miten se näkyy koulun toimintakulttuurissa. Kasvatusammattilaisten omat arvot ja asenteet moninaisuutta kohtaan ovat siis avainasemassa perheitä kohdatessa, joten olisi tärkeää lisätä heidän tietoaan ja ymmärrystään moninaisiin perheisiin liittyen. Eerola ja kollegat (2021) tuovat esiin, että jo pitkään jatkuneesta tasa-arvon tavoitteesta huolimatta sateenkaariperheet yhdessä maahanmuuttajaperheiden kanssa näyttäytyvät edelleen uutena ja erilaisena suomalaisessa varhaiskasvatuksessa ja niistä puhutaan toiseuttavalla tavalla.

Koulun ja varhaiskasvatuksen toiminnassa esiintyvää implisiittistä syrjintää ovat esimerkiksi äitien- ja isänpäivien vietot niin, että huomioidaan vain yksi vanhempi, vaikka lapsella olisi äitejä tai isejä kaksi, tai että lapselle ei tarjota mahdollisuutta tehdä korttia jollekin muulle tärkeälle aikuiselle, jos isää tai äitiä ei perheeseen kuulu (esim. Goldberd ym., 2017; Karvinen, 2016). Etuoikeutetusta näkökulmasta katsottuna implisiittistä syrjintää voi olla vaikea huomata, mutta vähemmistöön kuuluvat vanhemmat kokevat vastaanlaista ohittamista ja näkymättömyyttä useissa arkisissa tilanteissa, jos heteronormatiivinen ydinperheideologia on lähtökohteisesti se, mihin arkiset käytännöt lasten ja perheiden elinympäristöissä perustuvat. Sateenkaari- ja muut vähemmistöperheet outouttavat vallitsevaa perhenormia (Oswald ym., 2005), ja heidän erityispiirteensä huomioimalla tulee mahdollisuus kehittää inklusiivisempia, moninaisuutta paremmin huomioivia käytänteitä.

Goldberg kollegoineen (2017) on tutkinut perheitä, jotka poikkeavat monella tavalla normatiivisesta perheestä. Monessa tutkimuksen perheessä ristesivät useat marginalisoivat tekijät; ne olivat sekä sateenkaariperheitä, adoptioperheitä että monietnisiä perheitä. Jokaisen näistä tekijöistä on todettu aiheuttavan implisiittistä syrjintää, ja yhteen kietoutuneina ne lisäävät riskiä moniperustaiselle syrjinnälle. Kun seksuaalista tai etnistä moninaisuutta tai adoptiota ei käsitellä kasvatusinstituutioissa, altistuvat lapset stereotyyppioille ja kiusaamiselle vertaissuhteissaan (mt.). Goldberg ja kollegat (2017) toteavat myös, että moninaisuuden inklusiivisuuden puute hankaloittaa vanhempien ja koulun välistä yhteistyötä.

On paljon kiinni kasvatusinstituutioiden henkilökunnasta, miten he lisäävät inklusiivisuutta käytännön työssään ja huomioivat perheiden moninaisuutta kohdatessaan erilaisia perheitä ja huomattaessaan puutteita omissa käytännöissään. Sateenkaariperheistä on saatavilla erilaisia ammattilaisille tarkoitettuja oppaita, kuten *Sateenkaariperheet varhaiskasvatuksessa ja koulussa. Opas kasvatus- ja opetusalan ammattilaisille* (Sateenkaariperheet ry, 2020), mutta valitettavasti niihin perehtyminen on kiinni omasta kiinnostuksesta ja viitseliäisyydestä. Monet kokevat (esim. Goldstein ym., 2021), että moninaisuutta pitäisi normalisoida tuomalla erilaisia ihmisiä ja perheitä esiin esimerkiksi puheessa ja materiaaleissa. Ei riitä, että jätetään syrjimättä, vaan moninaisuutta pitäisi tuoda eksplisiittisesti näkyviin, jotta perheiden yhdenvertaisuus lisääntyisi ja valtaerot perheiden välillä vähenisivät. Olen itse tuonut lapseni varhaiskasvatuksessa esiin oman perheemme epänormatiivisia piirteitä ja vinkannut moninaisiin perheisiin liittyvistä tietopaketeista, kuten *Monimuotoiset perheet varhaiskasvatuksessa* (2021). Toiveeni inklusiivisemmista käytännöistä on otettu avoimesti vastaan, ja olen ilokseni huomannut, että moninaisuus näkyy varhaiskasvatuspaikassa aiempaa enemmän. Koen kuitenkin, että moninaisuudesta on puhuttava avoimesti jatkuvasti, jotta se pysyy näkyvillä ja erilaisuudet normalisoituvat. Goldsteinin ja kumppanien (2021) tekemässä tutkimuksessa vanhempien koulutus ja keski luokaiset taloudelliset resurssit olivat merkittävässä asemassa siinä, missä määrin he toivat perheensä tarpeita esiin kokiessaan, ettei moninaisuutta otettu lasten koulussa riittävästi huomioon.

2.6 Sateenkaariperhe suhteessa heteronormatiiviseen ydinperheideologiaan

Sateenkaariperheet toisintavat heteronormatiivista ydinperheideologiaa monella tavalla. Kahden vanhemman sateenkaariperheet ylläpitävät ajatusta ydinperheestä, jonka lähtökohtana on kahdenvälinen, kestävä parisuhde (mm. Lahti, 2007; De Graeve, 2014). Löytämäni sateenkaariperhettä käsittelevä lähdeaineisto painottuu koskemaan nimenomaan perheitä, joihin kuuluu

lapsia. Tässä mielessä sateenkaariperheiden moninaisuus jää näkymättömiin, ja esimerkiksi itsellisesti elävät sateenkaarisinkut tai lapsettomat pari- ja monisuhteet jäävät perhekäsityksen ulkopuolelle (Kolehmainen & Lahti, 2020; Aarnio ym., 2020). Lakimuutokset tasa-arvoisesta avioliittolaista ja vanhemmuuslaista (ent. äitiyslaki), joka mahdollistaa sosiaalisen äidin äitiyden tunnustamisen jo raskausaikana, ovat kyseenalaistaneet heteroseksuaalisen parisuhteen perheen perustana ja tuoneet sateenkaari-ihmisille enemmän sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Samalla ne kuitenkin korostavat avioliittoinstituutiota ja kahden vanhemman lapsiperhettä yhteiskunnallisesti hyväksyttävänä tapoina olla suhteessa ja tehdä perhettä sekä kaventavat sateenkaari-ihmisten tapoja tehdä läheissuhteita, jotka ovat aiemmin olleet moninaisempia, ja esimerkiksi ystävyysuhteet ja yhteisöt perheen tekemisen tapana on ollut yleisempää (Aarnio ym., 2020). Vaikuttaa siltä, että sateenkaari-ihmisten läheis- ja perhesuhteet tulevat yleisesti hyväksyttymmiksi sitä mukaa, kun ne noudattavat heteronormatiivisuuden pohjautuvia kulttuurisia tarinavarantoja ja odotuksia perhesuhteista, jotka pohjautuvat romanttiselle rakkaudelle, monogamiselle parisuhteelle ja lasten hankkimiselle (Kuosmanen, 2008; Sevón & Notko, 2008). Queer-tutkimuksen piirissä onkin Kuosmanen (2008) mukaan esitetty kritiikkiä homoavioliittoa kohtaan muun muassa sillä perusteella, että sen on ajateltu muokkaavan koko queer-kulttuuria ja sateenkaari-ihmisten läheissuhteita kohti heteronormatiivista ydinperhemallia ja seksuaaliselta toiminnaltaan kunniallista ja häveliästä parisuhdetta.

Moni löytämäni sateenkaariperheitä koskeva artikkeli käsitteli sateenkaariperhettä nimenomaan suhteessa perinteiseen cis-heteroydinperheeseen ja niitä ongelmia ja haasteita, joita tällainen normista poikkeava perhe kohtaa (esim. Apiainen ym., 2018). Esimerkiksi biseksuaalit kohtaavat omanlaisiaan haasteita heteronormatiivisessa yhteiskunnassa (Kangasvuo, 2022). Vastakkaista binääristä sukupuolta olevien henkilöiden kanssa parisuhteessa olevat biseksuaalit, erityisesti tultuaan vanhemmiksi, voivat kokea oman seksuaalisen suuntautumisensa esiin tuomisen heteronormatiivisessa ympäristössä haastavaksi tai turhaksi (Goldberg, 2023). Muokautuminen heistä tehtyyn heteroseksuaaliseen oletukseen voi kuitenkin samalla aiheuttaa syyllisyyttä tai haastaa oman identiteetin yhtenäisyyden sen ollessa ristiriidassa ympäristön kanssa. Bi- ja panseksuaalien puuttuminen sateenkaariperhepuheesta pitää osan sateenkaariperheistä piilossa ja ylläpitää yksipuolista näkemystä niistä (esim. Lipasti & Pietiläinen, 2020). Biseksuaalit vanhemmat valitsevat Goldbergin (2023) mukaan myös usein eettisesti monisuhteisen elämäntavan tai muun vaihtoehdoisen tavan olla suhteissa, mikä edelleen haastaa vallitsevaa käsitystä perheestä kahden vanhemman ja lasten kokoonpanona.

Biseksuaalien tavoin myös mies- ja naisparit perheen vanhempina saattavat jättää kertomatta sateenkaariperhestatuksesta esimerkiksi lapsen koulussa, koska eivät halua kiinnittää siihen erityistä huomiota tai ajattelevat, että siihen ei ole tarvetta tilanteessa, jossa vain toinen vanhemmista on tekemisissä koulun kanssa (Goldberg ym., 2017). Goldbergin ja kollegoiden (2017) tekemän tutkimuksen mukaan kuitenkin enemmistö puhui avoimesti perhestatuksesta sateenkaari- ja adoptioperheenä. Syyksi tähän kerrottiin yleisen avoimuusperiaatteen lisäksi muun muassa se, että lasta kohdeltaisiin sensitiivisesti ja esimerkiksi ongelmiin vertaissuhteissa osattaisiin puuttua asianmukaisella tavalla. Osa vanhemmista otti perhemuotonsa puheeksi lapsen koulussa siksi, että koulun lomakkeet mukailivat heteronormatiivista ydinperheideologiaa, eikä heidän kaltaisiaan perheitä ollut niissä olemassa (Goldberg ym., 2017; myös Kerppola, 2020).

Kerppola (2020) on tutkinut sateenkaarivanhempia suomalaisen sosiaali- ja perhepalvelujärjestelmän asiakkaina. Hänen mukaansa sateenkaarivanhemmat toivovat, että heillä olisi perhepalveluihin osallistuessaan tilaa määritellä itsensä lomakkeissa ja että heiltä kysyttäisiin myös suoraan, mitä vanhemmuusnimiä he toivovat itsestään käytettävän, sillä vanhemman itsensä tai hänen roolinsa määrittely perheessä voi olla eri, kuin miltä ulos päin saattaa näyttää. Vanhempi voi olla esimerkiksi muunsukupuolinen, jolloin hän voi kokea, ettei binäärisesti sukupuolittunut ”äiti” tai ”isä” -nimitys sovi hänelle. Tärkeää on myös, että kaikkia perheessä vanhemmaksi itsensä määritteleviä kohdellaan vanhempina (Kerppola, 2020). Esimerkiksi apilaperheen arjessa vanhemmuutta voivat tehdä vaikkapa lapsen biologinen isä, biologinen äiti ja sosiaalinen äiti, vaikka kahta useampaa vanhempaa ei lapsella voi lain mukaan ollakaan (Moring, 2020) eivätkä kaikki vanhemmat siten näy lapsen virallisissa tiedoissa.

Perhettä ja vanhemmuutta on mahdollista tehdä arjen käytännöissä ja diskursseissa heteronormatiivisuutta noudattaen tai sitä vastustaen. Sateenkaariperheiden isyys rikkoo Moringin (2013) mukaan perinteistä heteronormatiivista miesvanhemmuutta, jossa isä on ollut etäinen, leivän pöytään tuova perheen pää. Miehen vanhemmuus sateenkaariperheessä nähdään enemmän heteronormatiivisen äitiyden kaltaisena hellänä ja hoivaavana. Muun muassa John Bowlbyn kiintymyssuhdeteoriaan perustuva ajattelu synnyttävän äidin merkityksestä lapsen ensisijaisena hoivaajana vaikuttaa edelleen siihen, että naisten ajatellaan olevan luonteeltaan hoivaavia, millä puolestaan on vaikutusta erilaisiin vanhemmuusrooleihin (Moring, 2013). Nykyään kuitenkin ajatellaan, että lapsen ensisijainen kiintymyksen kohde ja hoivaaja voi olla kuka tahansa turvallinen ja pysyvä aikuinen, ja usein puhutaankin äidin sijaan hoivaajasta (esim. Sinkkonen, 2004).

Moring (2013) pohtii, tarjoaako sateenkaarivanhemmuus enemmän mahdollisuuksia tehdä vanhemmuutta heteronormatiivisesta feminiinisyydestä ja maskuliinisuudesta poikkeavalla tavalla, kuin mitä heteromuotoisille pareille tarjoutuu. Hänen mukaansa sosiaalinen äitiys näyttäytyy sateenkaariperhepuheessa ihanteellisena isyyden ja äitiyden välimaastossa olevana vanhemmuutena, jossa yhdistyvät isyyden monenlaiset roolit ja äitiyteen liitetty kokonaisvaltainen vastuu lapsesta. Sateenkaariperheissä tehdyn toisenlaisen vanhemmuuden voi ajatella raivaavan kulttuurista ja sosiaalista tilaa tehdä perhettä normatiivisuudesta poikkeavalla tavalla myös muissa perheissä.

Moninaisilla perheillä on siis mahdollisuus outouttaa ja muokata normatiivisia perhekäsityksiä ja tehdä perhettä toisin. Inhimilliset tarpeet tulla hyväksytyksi ja kuulua yhteisöön kuitenkin usein rajaavat mahdollisuuksia. De Graeven (2014) tapaustutkimuksen lesbovanhemmat esimerkiksi korostavat olevansa ”tavallisia, työssäkäyviä vanhempia”. Myös Lahden (2007) tutkimat sateenkaariparit korostavat olevansa ”samanlaisia kuin muutkin” ja vertaavat omaa parisuhdettaan heteronormatiiviseen malliin parisuhteesta. Sekä Lahti (2007) että De Graeve (2014) viittaavat Victoria Clarken vuonna 2002 julkaistuun artikkeliin, jossa tämä on analysoinut sateenkaariperheiden tuottamista ”normaaleiksi”, heteronormin mukaisiksi, samanlaisuutta korostavan perhepuheen kautta. Käytännössä voi olla helpompaa toisintaa hegemonisia perhekäytänteitä erityisesti konservatiivisissa yhteisöissä, joten asuinpaikka tai sosioekonomisen aseman tuomat mahdollisuudet valita asuinpaikkansa ja ympäristönsä ovat etuoikeuksia tuottavia tekijöitä, jotka parantavat sateenkaariperheiden mahdollisuuksia tehdä perhettä omalla tavallaan ja sitä kautta voida hyvin.

4. Pohdinta

Kiinnostukseni sateenkaariperheen moninaisuutta kohtaan juontaa juurensa sekä omaan elämänhistoriaani ja kokemuksiini että opintojeni kasvatus- ja yhteiskuntatieteelliseen kokonaisuuteen. Koen, että feministinen lähestymistapa sopi hyvin metodologiseksi valinnaksi aiheen omakohtaisuuden ja emansipatoristen pyrkimysteni vuoksi. Kriittisen tutkimuksen tavoin tavoitteeni oli kandidin tutkielman myötä koota yhteen ja tuottaa tietoa, jota voi hyödyntää sosiaalisesti oikeudenmukaisempien käytäntöjen kehittämisessä erilaisten kasvatus- ja perhepalvelujen piirissä. Lisää tietoa tarvitaan, mutta koen, että tämä tutkielma antaa hyvän lähtökohdan empiirisen tutkimuksen tekemiselle moninaisista sateenkaariperheistä.

Oli haastavaa löytää aineistoa, jossa käsitellään sekä sateenkaarivähemmistöä että vähintään yhtä toista intersektionaalista tekijää. Vielä haastavampaa oli löytää tällaista aineistoa, joka liittyy jotenkin perheisiin. Aineistoa etsiessä jäi tuntuma, että suomalaiseen yhteiskuntaan sopivaa intersektionaalista sateenkaariperhetutkimusta ei juurikaan ole. Olisi tärkeää selvittää, miten esimerkiksi luokka ja etninen tausta vaikuttavat sateenkaariperheiden elämään Suomessa. Ristteäviä erontekijöitä sisältävän sateenkaariperhetutkimuksen puuttuminen antaa sateenkaariperheiden todellisuudesta auttamatta yksipuolisen ja puutteellisen kuvan; arkielämän todellisuus mahdollisuuksineen ja siihen liittyvät kokemukset ovat jo maalaisjärjellä ajateltuna aivan erilaisia riippuen siitä, onko kyseessä haja-asutusalueella asuva keskiluokkainen, valkoinen sateenkaariperhe, vai kaupungin lähiössä asuva monietninen, vähävarainen sateenkaariperhe. Lisää moninaisuutta sateenkaariperheiden todellisuuteen tuo perheiden monimuotoisuus siinä mielessä, onko kyseessä ydinperheen kaltainen kahden vanhemman perhe, yhden vanhemman sateenkaariperhe, uusperhe vai apilaperhe, jossa lapsella on useampia vanhempia samassa tai eri kotitaloudessa. Vaikka ”moninaisuus sateenkaariperheessä” on laaja aihe, on kysyttävä, miksi siitä löytyy niin vähän tutkittua tietoa. Aiemman tutkimuksen niukkuuden vuoksi valinta moninaisuudesta sateenkaariperheessä kandidaatintutkielman aiheeksi oli myös tutkimuksellisesti perusteltu.

Perheiden moniaisuutta ylipäätään käsitellään vähän esimerkiksi luokanopettajien ja varhaiskasvatuksenopettajien koulutuksessa, mikä näkyy kasvatusinstituutioiden käytännöissä (esim. Eerola ym., 2021). Oman sateenkaarivanhemman kokemukseni mukaan perheiden moninaisuuteen liittyvä ammattitaito on puutteellista myös sosiaali- ja terveysalalla, jossa miehen ja naisen

välinen parisuhde perheen lähtökohtana nähdään normina. Tulevaisuuden haaveenani on kehittää perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten perheiden moninaisuuden liittyvää koulutusta, ja tämä kandidaatintutkielma on yksi askel siihen suuntaan.

Moninaisuuden tarkastelu heteronormatiivisessa ja intersektionaalisessa viitekehyksessä osoitautui tutkimuksellisesti ajankohtaiseksi valinnaksi. Esimerkiksi Allen ja Mendez (2018) ovat analysoineet kirjallisuuskatsauksessaan Oswaldin, Blumen ja Marks'n (2005) kehittämän queerperheteorian hyödyntämistä perhetutkimuksen kentällä. Heidän mukaansa useat tutkijat ovat kokeneet, että queertutkimuksen keskiössä olevan heteronormatiivisuuden tarkastelu tulisi yhdistää ”laajempiin hegemonisiin konteksteihin” (s. 73) ja huomioida moninaiset risteävät tekijät queerhenkilöiden identiteettien rakennusosina. Heteronormatiivisuuden kritiikin ja intersektionaalisuusteorian yhdistävää perhetutkimuksen mallia ei kuitenkaan ole ollut, joten Allen ja Mendez (2018) kehittivät intersektionaalisen queerperhetutkimuksen mallin. Pohjana he käyttivät Oswaldin ja kollegoiden (2005) heteronormatiivisuuden kyseenalaistavaa perheteoriaa, johon olen tässä tutkielmassa viitannut usein. Uuden mallin mukaan perheisiin liittyvä heteronormatiivisuus risteää muiden etuoikeuttavien ja marginalisoivien tekijöiden kanssa niin, että myös heteronormatiivisuus näyttäytyy ja vaikuttaa perheissä eri tavoin. Few-Demo ja Allen (2020) huomauttavat, että vaikka intersektionaalisuuden hyödyntäminen esimerkiksi sateenkaariväestön moninaisten erilaisten identiteettien kohdalla on toivotulla tavalla lisääntynyt perhetutkimuksessa, on huolestuttavaa, jos rotu intersektionaalisenä tekijänä ja teorian alkuperänä unohtuu. Siksi koen ristiriitaa valinnastani jättää rotua painottavat aineistot vähäiselle huomiolle tai kokonaan pois tutkielmasta, vaikka raja-alue suomalaiseseen kontekstiin soveltuvaan aineistoon onkin perusteltua.

Allenin ja Mendezin (2018) mallissa sukupuoli, seksuaalisuus ja perhettä ympäröiviä intersektionaalisia ulottuvuuksia ovat toimintakyky, luokka, etnisuus, kansallisuus ja rotu, jotka ymmärretään dynaamisiksi ja sosiaalisessa ja poliittisessa kontekstissa muuttuviksi. Intersektionaalinen queerperheteoria (Allen & Mendez, 2018) voisi olla hyvä teoreettinen lähtökohta sateenkaariperheen moninaisuuden tarkasteluun jatkossa, jotta ymmärrys sateenkaariperheiden moninaisuudesta laajenisi ja moninaisten perheiden yhdenvertaista kohtaamista voitaisiin kehittää. Tärkeitä jatkotutkimuksen aiheita ovat esimerkiksi monikulttuuriset, monietniset ja maahanmuuttajataustaiset sateenkaariperheet Suomessa, vähävaraiset sateenkaariperheet, yhden vanhemman sateenkaariperheet tai sateenkaariperheet, joissa on fyysisen toimintakyvyn tai mielenterveyden haasteita. Olisi tärkeää tarkastella muun muassa, miten nämä monet yhteen

kietoutuneet tekijät vaikuttavat perheiden kokemuksiin arkisissa kohtaamisissa ammattilaisten kanssa, ja millaista erityisosaamista moninaisten sateenkaariperheiden kohtaamiseen tarvitaan.

Perheiden hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että niiden moninaisuus nähdään ja otetaan sensitiivisesti huomioon erilaisissa arkisissa ympäristöissä ja kohtaamisissa. Ei riitä, että vähemmistöjä ei suoranaisesti syrjitä, vaan ne pitää ottaa yhdenvertaisesti huomioon ja antaa tilaa tehdä omanlaisiaan perheitä. Diskurssien ja käytäntöjen tulee olla inklusiivisia, jotta moninaisilla perheillä ja lapsilla on tilaa olla olemassa ilman erityistä itsensä julkituomista ja vähemmistöstressiä siitä, miten kertoa itsestään ja kenelle tai mitä siitä seuraa, jos oma tai perheen moninaisuus ja epänormatiivisuus tulevat esille. Kuten Goldbergin ja kollegoiden (2017) tutkimuksessa kävi ilmi, syynä inklusiivisuuden puuttumiseen on useammin tiedon puuttuminen kuin ennakkoluulot. Tarvitaan siis lisää tutkimusta perheiden moninaisuudesta ja tietoa perheiden kanssa työskenteleville ammattilaisille, jotta moninaisuus tulee paremmin näkyväksi ja huomioiduksi eri konteksteissa. Ei voi olla perheiden omalla vastuulla tuoda moninaisuutta ammattilaisten tietoon, joskin on merkityksellistä, että heidän näin tehdessä ammattilaiset suhtautuvat siihen positiivisesti ja ottavat jatkossa perheiden moninaisuuden paremmin huomioon. Rachel Skrlac Lo (2019) huomauttaa osuvasti, että kasvattajilla on velvollisuus opettaa kaikille lapsille maailman todellisesta tilasta moninaisine ihmisine ja ihmissuhteineen, eikä ylläpitää tiettyjä ihmisryhmiä etuoikeuttavia ideologioita.

Lähteet

- Aarnio, K., Lahti, A., Kerppola, J. & Moring, A. (2020). Moninaisia perheitä ja läheisiä sateenkaaren alla. Teoksessa A. Lahti, K. Aarnio, A. Moring & J. Kerppola (toim.) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla* (s. 9–27). Gaudeamus.
- Allen, K., Lloyd, S. & Few, A. (2009). Reclaiming feminist theory, method, and praxis for family studies. Teoksessa S. Lloyd, A. Few & Allen, K. (toim.) *Handbook of feminist family studies* [e-kirja]. SAGE Publications, Inc. Haettu osoitteesta <https://web.s.ebsco-host.com/ehost/detail/detail?nobk=y&vid=5&sid=e20a2fe1-79e7-4d50-9a7c-7bdc2a7e0127@re-dis&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZSZzY29wZT1zaXRl#AN=474439&db=nlebk>
- Allen, S. H. & Mendez, S. N. (2018). Hegemonic Heteronormativity: Toward a New Era of Queer Family Theory. *Journal of family theory & review*, 10(1), 70–86. <https://doi.org/10.1111/jftr.12241>
- Apiainen, R., Åstedt-Kurki, P., Palonen, M., Kylmä, J. (2018). Sateenkaariperheiden äitien kokemuksia perheensä elämästä ja siihen yhteydessä olevista tekijöistä – integratiivinen kirjallisuuskatsaus. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 55, 225–242.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Burr, V. (2015). *Social constructionism* (3. uud. p.). Routledge.
- Butler, J. (2008). *Hankala sukupuoli: feminismi ja identiteetin kumous* (2. p.). Gaudeamus.
- Clarke, V. (2002). Sameness and difference in research on lesbian parenting. *Journal of community & applied social psychology*, 12(3), 210–222. <https://doi.org/10.1002/casp.673>
- Collins, P. H. (2022). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment* (30th anniversary edition.). Routledge.
- De Graeve, K. (2014). Queering the Family? A multi-layered analysis of relations of inequality in transnational adoption. *Culture, Health & Sexuality*, 16(6), 683–696. <https://doi.org/10.1080/13691058.2014.901562>
- Dill, B. T. & Kohlman, M. H. (2012). Intersectionality: A Transformative Paradigm in Feminist Theory and Social Justice. Teoksessa S. N. Hesse-Biber (toim.) *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis*. SAGE Publications, Inc. <https://dx.doi.org/10.4135/9781483384740>

- Eerola, P., Paananen, M. & Repo, K. (2021). 'Ordinary' and 'diverse' families. A case study of family discourses by Finnish early childhood education and care administrators. *Journal of Family Studies*. <https://doi.org/10.1080/13229400.2021.1939100>
- Few-Demo, A. L. & Allen, K. R. (2020). Gender, Feminist, and Intersectional Perspectives on families: A Decade in Review. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 326–345. <https://doi.org/10.1111/jomf.12638>
- Goldberg, A. E. (2009). Lesbian Parents and Their Families – Complexity and Intersectionality from a Feminist Perspective. Teoksessa S. Lloyd, A. Few & K. Allen (toim.) *Handbook of feminist family studies* [e-kirja]. SAGE Publications, Inc. Haettu osoitteesta <https://web.s.ebscohost.com/ehost/detail/detail?nobk=y&vid=5&sid=e20a2fe1-79e7-4d50-9a7c-7bdc2a7e0127@re-dis&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZSZzY29wZT1zaXRl#AN=474439&db=nlebk>
- Goldberg, A. E., Black, K., Sweeney, K. & Moyer, A. (2017). Lesbian, Gay, and Heterosexual Adoptive Parents' Perceptions of Inclusivity and Receptiveness in Early Childhood Education Settings. *Journal of Research in Childhood Education*, 31(1), 141–159. <https://doi.org/10.1080/02568543.2016.1244136>
- Goldberg, A. E., Allen, K. R., Black, K. A., Frost, R. L. & Manley, M. H. (2018). "There Is No Perfect School": The Complexity of School Decision-Making Among Lesbian and Gay Adoptive Parents. *Journal of Marriage and Family*, 80(3), 684–703. <https://doi.org/10.1111/jomf.12478>
- Goldberg, A. E. (2023). LGBTQ-parent families: Diversity, intersectionality and social context. *Current Opinion in Psychology*, 49:101517. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101517>
- Goldstein, T., Salisbury, J., Baer, P., Koecher, A., Hicks, B. I., Reid, K., ... Walkland, T. (2021). LGBTQ Family Advocacy at School. *Penn GSE Perspectives on Urban Education*, 18(2). Haettu osoitteesta <https://urbanedjournal.gse.upenn.edu/archive/volume-18-issue-2-spring-2021/lgbtq-family-advocacy-school>
- Heino, E., Ellonen, N. & Kaltiala, R. (2021). Transgender Identity Is Associated With Bullying Involvement Among Finnish Adolescents. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.612424>
- Hänninen, V. (1999). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos* (Väitöskirja). Tampereen yliopisto.
- Högbacka, R. & Aaltonen, S. (2015). Refleksiivisyyden ulottuvuudet. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbacka (toim.) *Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 164. Tampere University Press.

- Jokinen, K. (2014). Perheikäytäntöjen sosiologiaa. Teoksessa R. Jallinoja, H. Hurme & K. Jokinen (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia* (s. 167–191). Gaudeamus.
- Järviö, N. (2020). Intersektionaalisuus perhe- ja läheissuhteiden tutkimuksessa. Teoksessa A. Lahti, K. Aarnio, A. Moring & J. Kerppola (toim.) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla* (s. 109–112). Gaudeamus.
- Kangasvuo, J. (2022). *Bi- ja panseksuaalisuus*. SKS Kirjat.
- Karpman, H. E., Ruppel, E. H., & Torres, M. (2018). "It wasn't feasible for us": Queer Women of Color Navigating Family Formation. *Family Relations*, 67(1), 118–131. <https://doi.org/10.1111/fare.12303>
- Karvinen, M. (2016). *Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus – opitaan yhdessä!* Opas opettajille. Setan julkaisuja. Haettu osoitteesta https://stopp.fi/wp-content/uploads/2019/11/SukupuolenMoninaisuusOpas_kouluille_2016_NETTI.pdf
- Kerppola, J. (2020). Sateenkaarivanhemman osallisuus lasten ja perheiden palveluissa. Teoksessa A. Lahti, K. Aarnio, A. Moring & J. Kerppola (toim.) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla* (s. 90–103). Gaudeamus.
- Kimport, K. (2013). Marrying for the Kids: Gender, Sexual Identity and Family in Same-Sex Marriage. Teoksessa M. H. Kohlman, D. B. Krieg & B. J. Dickerson (toim.) *Notions of Family: Intersectional Perspectives* [e-kirja]. Emerald Group Publishing Limited. Haettu osoitteesta https://web-s-ebsohost-com.pc124152.oulu.fi:9443/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNTEzMzI3X19BTg2?sid=389a9245-01a8-46d7-9433-942cd3c0afc8@redis&vid=0&format=EB&lpid=lp_67&rid=0
- Kohlman, M. H., Krieg, D. B. & Dickerson, B. J. (2013a). *Notions of Family: Intersectional Perspectives* [e-kirja]. Emerald Group Publishing Limited. Haettu osoitteesta https://web-s-ebsohost-com.pc124152.oulu.fi:9443/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNTEzMzI3X19BTg2?sid=389a9245-01a8-46d7-9433-942cd3c0afc8@redis&vid=0&format=EB&lpid=lp_67&rid=0
- Kohlman, M. H., Krieg, D. B. & Dickerson, B. J. (2013b). Introduction: Intersectional dynamics of gender, family, and work. Teoksessa M. H. Kohlman, D. B. Krieg & B. J. Dickerson (toim.) *Notions of Family: Intersectional Perspectives* [e-kirja]. Emerald Group Publishing Limited. Haettu osoitteesta https://web-s-ebsohost-com.pc124152.oulu.fi:9443/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNTEzMzI3X19BTg2?sid=389a9245-01a8-46d7-9433-942cd3c0afc8@redis&vid=0&format=EB&lpid=lp_67&rid=0

- Tg2?sid=389a9245-01a8-46d7-9433-942cd3c0afc8@redis&vid=0&format=EB&lpid=lp_67&rid=0
- Kolehmainen, M. & Lahti, A. (2020). Sateenkaarisinkut. Teoksessa A. Lahti, K. Aarnio, A. Moring & J. Kerppola (toim.) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. (s. 104–108). Gaudeamus.
- Kuosmanen, P. (2008). Ajallis-tilallinen queer-näkökulma lesboäitien ja naisparien perhesuhteisiin. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa* (s. 131–152). Helsinki: Gaudeamus.
- Lahti, A. (2007). ”Ihan samanlaisia ku muutki ihmiset” – bi-naisten ja kumppanien parisuhteen tuottamisen strategiat. *SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti*, 2(1), 35–51. Haettu osoitteesta <https://journal.fi/sqs/article/view/53676>
- Laki sukupuolen vahvistamisesta (3.3.2023/295). Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230295>
- Lehtonen, J. (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset* (Väitöskirja). Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 31. Helsinki: Yliopistopaino.
- Liljeström, M. (2004). Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa M. Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta* (s. 9–21.) Tampere: Vastapaino.
- Lipasti, L. & Pietiläinen, M. (2020). *Sateenkaariperheiden määrä kasvaa – osa perheistä jää tilastoissa yhä piiloon*. Haettu 6.2.2023 osoitteesta <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2020/sateenkaariperheiden-maara-kasvaa-osa-perheista-jaa-tilastoissa-yha-piiloon/>
- Monimuotoiset Perheet Ry (2021). *Monimuotoiset perheet varhaiskasvatuksessa. Opas kasvatus- ja opetusalan ammattilaisille*. Haettu osoitteesta <https://monimuotoisetperheet.fi/wp-content/uploads/2021/10/Opas-varhaiskasvattajille.pdf>
- Monimuotoiset Perheet Ry (2022). *Monimuotoiset perheet koulussa. Opas opetusalan ja opiskeluhuollon ammattilaisille*. Haettu osoitteesta https://monimuotoisetperheet.fi/wp-content/uploads/2022/11/kouluopas_A5_web_final-1.pdf
- Morgan, D. (2011). *Rethinking Family Practices*. Palgrave Macmillan.
- Moring, A. (2013). *Oudot perheet: Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa* (Väitöskirja). Helsingin yliopisto.
- Moring, A. (2020). Sateenkaarevat perhe- ja läheissuhteet lainsäädännössä. Teoksessa A. Lahti, K. Aarnio, A. Moring & J. Kerppola (toim.) *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. (s. 115–131) Gaudeamus.

- Nikander, C., Salin, M. & Hakovirta, M. (2016). Kelpaavatko samaa sukupuolta olevat parit vanhemmiksi? Tutkimus suomalaisten suhtautumisesta nais- ja miesparien vanhemmuuteen. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(5). Haettu osoitteesta <http://www.julkari.fi/handle/10024/131348>
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Oinas, E. (2004). Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa M. Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta* (s. 209–227.) Tampere: Vastapaino.
- Opetushallitus. (2016). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* (4. p.). Määräykset ja ohjeet 2014:96. Haettu osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Oswald, R. F., Blume, L. B. & Marks, S. R. (2005). Decentering Heteronormativity: A Model for Family Studies. Teoksessa V. L. Bengtson, A. C. Acock, K. R. Allen, P. Dilworth-Anderson & D. M. Klein (toim.) *Sourcebook of Family Theory and Research* [e-kirja]. SAGE Publications, Inc. <https://dx.doi.org/10.4135/9781412990172>
- Oswald, R. F., Kuvalanka, K. A., Blume, L. B. & Berkowitz, D. (2009). Queering “the Family”. Teoksessa S. Lloyd, A. Few & Allen, K. (toim.) *Handbook of feminist family studies* [e-kirja]. SAGE Publications, Inc. Haettu osoitteesta <http://pc124152.oulu.fi:8080/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=474439&site=ehost-live&scope=site>
- Pezaro, S., Crowther, R., Pearce, G., Jowett, A., Godfrey-Isaacs, L., Samuels, I., & Valentine, V. (2023). Perinatal Care for Trans and Nonbinary People Birthing in Heteronormative “Maternity” Services: Experiences and Educational Needs of Professionals. *Gender & society*, 37(1), 124–151. <https://doi.org/10.1177/08912432221138086>
- Rintamäki, M., Autio, H., Riihiluoma, K., & Suvanne, L. (2015). *Sateenkaaren alla: Kertomuksia perheistä*. Jyväskylä: Atena.
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus?: Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Haettu osoitteesta https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- Sateenkaariperheet ry. (2020). *Sateenkaariperheet varhaiskasvatuksessa ja koulussa. Opas kasvatus- ja opetusalan ammattilaisille*. Haettu osoitteesta https://sateenkaariperheet.fi/wp-content/uploads/2020/01/Varhaiskasvatus_ja_koulu.pdf

- Sateenkaariperheet ry. (2023a). *Miten lapsia tehdään*. Haettu 9.2.2023 osoitteesta <https://sateenkaariperheet.fi/tietoa-ja-koulutusta/miten-lapsia-tehdaan/>
- Sateenkaariperheet ry. (2023b). *Vihdoin! Mitä translaki tarkoittaa vanhemmuuden näkökulmasta?* Haettu 9.2.2023 osoitteesta <https://sateenkaariperheet.fi/yleinen/mita-translaki-tarκοittaa-vanhemmuuden-nakokulmasta/>
- Seta ry. (2023). *Avioliittolaki*. Haettu 3.2.2023 osoitteesta <https://seta.fi/ihmisoikeudet/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus/avioliittolaki/>
- Sevón, E. & Notko, M. (2008). Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa* (s. 13–26). Helsinki: Gaudeamus.
- Sinkkonen, J. (2004). Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. *Duodecim* 120(15), 1866–73. Haettu osoitteesta <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2004/15/duo94437>
- Sklarc Lo, R. (2019). Reflecting on Heteronormativity and Family Diversity: Analysis of an After-School Club. *Theory Into Practice* 58, 51–60. <https://doi.org/10.1080/00405841.2018.1536920>
- Smith, D. E. (1993). The Standard North American Family: SNAF as an Ideological Code. *Journal of family issues*, 14(1), 50–65. <https://doi.org/10.1177/0192513X93014001005>
- Thompson, L., Rickett, B. & Day, K. (2018). Feminist Relational Discourse Analysis: Putting the personal in the political in feminist research. *Qualitative research in psychology*, 15(1), 93–115. <https://doi.org/10.1080/14780887.2017.1393586>
- Vanhemmuuslaki. (26.8.2022/775). Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2022/20220775?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=%C3%A4itiyslaki>
- Yesilova, K. (2009). *Ydinperheen politiikka* (Väitöskirja). Helsingin yliopisto. Gaudeamus.
- Äitiyslaki. (20.4.2018/253). Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180253#:~:text=Yleiset%20S%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6kset>